

Željko Lovrinčević
Davor Mikulić*

UDK 338.98:382:330.191.6(497.5)
Pregledni članak

RAST, MEĐUNARODNA TRGOVINA I OTVORENOST GOSPODARSTVA¹

Pregled empirijskih rezultata studija o međuovisnosti međunarodne trgovine, brzine gospodarskog rasta i otvorenosti gospodarstva ukazuje da, neosivno o korištenim indikatorima otvorenosti gospodarstva i metodološkom pristupu, u većini slučajeva postoji uska korelacija između brzine gospodarstva i metodološkom pristupu, u većini slučajeva postoji uska korelacija između brzine gospodarskoga rasta i stupnja otvorenosti gospodarstva. Autori posebno naglašavaju da i svi parametri ekonomske politike moraju biti postavljeni tako da vode ostvarenju toga cilja, a ne da budu kontradiktorni.

Uvod

U ovom radu dan je širi prikaz empirijskih rezultata testiranja međuovisnosti međunarodne trgovine, brzine gospodarskog rasta i otvorenosti gospodarstva. Ekonomska povijest svjedoči o dvostoljetnoj raspravi o (ne)postojanju veza između navedenih varijabli, o snazi i smjeru utjecaja, a često i o karakteru simultanih međuovisnosti^{2,3}.

* Ž. Lovrinčević, doktor znanosti, viši asistent u Ekonomskom institutu, Zagreb. D. Mikulić, doktor znanosti, viši asistent u Ekonomskom institutu, Zagreb. Članak primljen u uredništvu: 15. 09. 2000.

¹ Ovaj je rad priređen kao jedan u nizu priloga koji se pripremaju u Ekonomskom institutu Zagreb s pretenzijom da budu doprinos radu na znanstvenim osnovama koncepcije i strategije razvitka Republike Hrvatske.

² Začetke ideje o pozitivnoj međuovisnosti nalazimo u djelima Adama Smitha (1776.). U literaturi se teorijski pristup koji zastupa pozitivnu vezu između liberaliziranosti sustava i brzine gospodarskog rasta susreće i pod nazivom hiptoeza o tržišnoj ekspanziji ("market expansion hypothesis").

³ Teoretske osnove protekcionističke politike, sa druge strane, postavio je Friedrich List (1841.). Svi protekcionistički argumenti i način promišljanja, od Lista do današnjih dana, manje ili više slijede isti kauzalitet u promišljanju, a razlike su vidljive jedino u složenosti kvantificiranja međuovisnosti međunarodne trgovine, otvorenosti i rasta.

Da bismo uopće testirali postojanje međuovisnosti valja prvo “izmjeriti” i kvantificirati razinu otvorenosti pojedinih gospodarstava. Premda je sam pojam intuitivno većini ekonomista jasan, ipak definiranje različitih mjera otvorenosti ponekad dovodi do različitih zaključaka. Otvorenost gospodarstva u najširem smislu prikazuje uključenost gospodarstva u međunarodne tokove roba i kapitala. Pojam - otvorenost - često se koristi kao sinonim za razinu liberaliziranosti vanjskotrgovinske razmjene zemlje, iako je on znatno širi od toga. U tom su kontekstu stvoreni različiti indikatori otvorenosti koji su prikazani u ovome radu, a mogu se ugrubo podijeliti na mjere otvorenosti koje se zasnivaju na udjelima izvoza i uvoza u bruto domaćem proizvodu, mjere koje se zasnivaju na razlici u domaćim i svjetskim cijenama, i naposljetku mjere koje se zasnivaju na različitim indeksima restriktivnosti trgovinske politike.

Nakon definiranja i pregleda korištenih mjera otvorenosti gospodarstva, valja utvrditi metodu empirijskog verificiranja veze između otvorenosti gospodarstva i gospodarskog rasta koja je korištena u pojedinim studijama. Budući da su podaci s kojima istraživači raspolažu uvijek pod utjecajem brojnih čimbenika koji iskrivljuju pravu sliku kauzaliteta, u osnovi je u metodološkom pristupu moguće zauzeti jedan od dva ponuđena stava:

- (1) Može se pokušati otkriti veza između trgovinskog režima i gospodarskog rasta na način da se uzorak ograniči na određeni broj opažanja, pa da se pokuša dobiti informacija o utjecaju slučajnih faktora koji nisu obuhvaćeni ekonometrijskom ocjenom. Potom se na osnovu tih informacija originalni podaci “očiste” od utjecaja takvih slučajnih faktora. Taj se pristup naziva case study i ima svoje prednosti i nedostatke. Prednosti su takvoga pristupa manji utrošak vremena i mogućnost utvrđivanja utjecaja ostalih varijabli, koje nisu obuhvaćene u ekonometrijskoj vezi. Sa druge je strane nedostatak takvoga pristupa to što nikada u svijetu statističke vjerojatnosti ne možemo biti sigurni da upravo ne obrađujemo jedan “nereprezentativan slučaj”, što će i sve induktivne zaključke učiniti pogrešnima.
- (2) Povećati uzorak vjerujući da će se nepoznati slučajni učinci međusobno poništiti, pa tada neće biti potrebno trošiti mnogo vremena na prikupljanje informacija o svim mogućim pristranostima zbog različitih slučajnih uzroka. Iz ovoga pristupa proistječe i njegova osnovna slabost, a to je da nikada ne možemo biti sigurni da se slučajni, neotkriveni učinci međusobno poništavaju, već to uvijek ostaje samo pretpostavka. Takav se pristup u empirijskim testiranjima naziva i pristupom statističkim testom.

Izbor između tih dvaju pristupa ovisi o prirodi hipoteze koja se testira. Stoga je i pregled empirijskih rezultata testiranja međuovisnosti otvorenosti i rasta gospodarstva dan tako da su rezultati klasificirani prema mjerama otvorenosti koje su u radu korištene, s jedne strane, i prema korištenoj metodi empirijskog verificiranja sa druge strane.

Pri svršetku rada ponuđeni su pregled stiliziranih činjenica i zaključak o međuovisnosti otvorenosti gospodarstva i brzine rasta, kao prilog raspravi o

optimalnoj brzini otvaranja hrvatskog gospodarstva i eventualnoj potrebi zaštite domaće proizvodnje. Zaključak se zasniva na pregledu empirijskih rezultata navedenih studija i, iako je potreba otvorenosti gospodarstva gotovo prihvaćena kao paradigma o kojoj nema dvojbe, još se uvijek u ponekim krugovima javljaju i dvojbe o brzini i redoslijedu otvaranja pojedinih segmenata hrvatskoga gospodarstva prema svijetu.

Definicije i mjerenje otvorenosti gospodarstva

Uključenost gospodarstva u međunarodne tokove roba i kapitala naziva se otvorenost gospodarstva. Pojam - otvorenost - nerijetko se koristi i kao sinonim za razinu liberaliziranosti vanjskotrgovinske razmjene pojedine zemlje, iako je otvorenost po svom značenju znatno širi pojam od liberaliziranosti vanjske trgovine. U nastavku su prikazane osnovne mjere otvorenosti gospodarstva koje se najčešće susreću u empirijskim istraživanjima.

Mjere otvorenosti zasnovane na trgovinskim udjelima

Udjeli uvoza, izvoza, uvoza i izvoza u bruto domaćem proizvodu, promjene u trgovinskim udjelima u bruto domaćem proizvodu

Sve naprijed nabrojane mjere mogu u najboljem slučaju poslužiti kao nesavršene aproksimativne varijable za samu trgovinsku politiku. Ostali faktori, poput veličine i položaja zemlje, također značajno utječu na kretanja trgovine. U tom je smislu određeno poboljšanje pristupa kojim se koristio Leamer (1988.), gdje se mjere odstupanja veličine i strukture stvarnih trgovinskih tokova od onih koji bi postojali u hipotetičkom režimu slobodne trgovine s obzirom na veličinu, položaj i komparativne prednosti zemlje u pojedinim sektorima. Stoga Leamer mjeri otvorenost da izračunavajući devijaciju stvarnih od trgovinskih tokova predviđenih teorijskim modelom.

Mjere koje se zasnivaju na razlici u cijenama

Koncept efektivne stope zaštite (ERP)

Ovaj su koncept razvili Corden (1966.) i Balassa (1965.). Izračunava se kao:

$$ERP_j = (v_j - v_j^*) / v_j^* \quad (1)$$

gdje je v_j stvarna cijena jedinice dodane vrijednosti u promatranom sektoru j , a v_j^* cijena je jedinice dodane vrijednosti u režimu slobodne trgovine u sektoru j , ili

svjetska cijena u slučaju male zemlje. Gornja se formula može napisati i ovako:

$$v_j = v_j^* (1 + ERP_j), \quad (2)$$

iz toga se vidi da je stopa efektivne zaštite jednaka postotku za koji cijena stvarno dodane vrijednosti premašuje cijenu dodane vrijednosti u režimu slobodne trgovine. Drugim riječima, ERP je jednak nominalnoj carinskoj zaštiti po jedinici dodane vrijednosti, što znači da je stopa efektivne zaštite jednaka postotnoj razlici između stvarne cijene po jedinici dodane vrijednosti i svjetske cijene po jedinici dodane vrijednosti. Pozitivan ERP može nastati, bilo kao posljedica protekcionizma, bilo kao posljedica promocije izvoza subvencijama ili slično. Ako zemlja, npr. nema komparativnu prednost u sektoru j , a uvede se carinska zaštita na dobra koja taj sektor proizvodi, tada će u tome sektoru biti viša domaća cijena po jedinici dodane vrijednosti u tom sektoru od svjetske cijene. Slično vrijedi i u slučaju ako zemlja ima komparativnu prednost u sektoru k , tako da izvozi dobra iz toga sektora, tada će uvođenjem izvoznih subvencija porasti domaća cijena po jedinici dodane vrijednosti. Takva dva slučaja dovode do rastućeg ERP, a vrijedi i obrnuto.

Kad je riječ o ravnoteži na razini nacionalnog gospodarstva, uz pretpostavku da vrijede zahtjevi linearnog odnosa između inputa i outputa, elastičnosti supstitucije i dohodovne elastičnosti⁴, ERP svakog sektora može se izračunati uz pomoć input-output koeficijenta (a_{ij}) i nominalnih carinskih stopa (t_j) kao:

$$ERP_j \left(t_j - \sum_i a_{ij} t_j \right) \left(1 - \sum_i a_{ij} \right). \quad (3)$$

Budući da visoka carinska zaštita uglavnom dovodi do nezadovoljene potražnje za inozemnom valutom (administrativno raspodjeljivanje), obično se javlja i fenomen precijenjenog tečaja, a to u ovakvom sustavu računanja ERP-a dovodi do precjenjivanja njegove veličine. Zato je prije računanja ERP-a potrebno napraviti korekciju za veličinu precijenjenosti domaće valute⁵.

Koncept efektivnog tečaja (EER)

Ovaj su koncept razvili Kruger (1978.) i Bhagwati (1978.). Prema njemu, robe su podijeljene na izvozne i uvozne. Za izvozna dobra efektivni se tečaj računa kao:

$$EER_{\text{exports}} = e_{\text{exports}} (1 + s + r), \quad (4)$$

⁴ O tome vidjeti Corden (1971.) ili Dixit (1985.).

⁵ O tome vidjeti u Ballasa (1971.).

gdje je e_{exports} službeni nominalni tečaj za izvozna dobra, s je postotna izvozna subvencija, a r ostale implicitne subvencije izražene kao stopa. Što je efektivni tečaj za izvozna dobra veći, to je veći poticaj za izvoz.

Kod uvoza se efektivni tečaj izračunava kao:

$$EER_{\text{imports}} = e_{\text{imports}}(1+t+n+p), \quad (5)$$

gdje je e_{imports} službeni nominalni tečaj za uvozna dobra, t je uvozna carina, n ostala uvozna davanja, a p je uvozna premija nastala zbog postojanja kvantitativnih ograničenja. Što je efektivni tečaj za uvozna dobra veći, to je zaštita koju uživaju domaći proizvođači konkurentskih uvoznih proizvoda veća.

Stavljanjem u odnos $EER_{\text{imports}}/EER_{\text{exports}}$ možemo gospodarstvo kvalificirati kao pristrano na štetu izvoza, ako je taj omjer veći od 1. Pristranost na štetu izvoza veća je ako su manji poticaji izvozu ili ako su veći poticaji uvozu.

Iz toga se vidi da je jedina razlika između koncepta ERP i EER u tome što se ERP zasniva na cijeni jedinice dodane vrijednosti, a EER na cijeni jedinice cijelog dobra. To se vidi ako se napiše da u ravnoteži mora vrijediti $EER = p_j/p_j^*$ što znači da domaća cijena p_j^* mora biti jednaka svjetskoj cijeni p_j^* pomnoženoj s efektivnim tečajem. Tada možemo napisati ovakvu jednakost:

$$1 + ERP_j = v_j/v_j^*. \quad (6)$$

Obje mjere otvorenosti, zapravo, ne mjere ukupnu restriktivnost trgovinskog režima, već njegovu relativnu pristranost u favoriziranju pojedinih grupa dobara (uvoznih ili izvoznih dobara).

Indeksi restriktivnosti trgovinske politike

Mjere koje uzimaju u obzir kombinaciju administrativnih carinskih i necarinskih ograničenja iskazuju se tzv. indeksom ukupne restriktivnosti trgovinske politike. Osnovni je problem kod takvih mjera agregiranje indeksa restriktivnosti zasnovanih na carinskim ograničenjima s indeksima restriktivnosti temeljenih na necarinskim ograničenjima, kao i vrednovanje pojedinih režima trgovine indikatorima (obično od 1 do 10, ili binarnim stanjima tipa otvoren-zatvoren), što uključuje veliku dozu subjektivnosti. Tako je moguće da zemlja po jednom sustavu mjerenja otvorenosti pripada kategoriji, npr. umjereno otvorenih zemalja, a po drugoj klasifikaciji kategoriji zatvorenih zemalja (slučaj Koreje u sedamdesetim godinama).

Choksi, Papageorgiou i Michaely (1991.) koriste se indeksom, koji poprima vrijednosti od 1 do 20. Indeks 20 označuje potpuno neutralan sustav, koji bi prevladavao kada ne bi bilo uplitanja države u trgovački sustav. Autori razvijaju i indekse za pojedine zemlje, koji se zasnivaju na informacijama o zakonodavnom okviru, pridružujući im i određene brojčane vrijednosti. Problem je kod toga pristupa

to što se ne primjenjuje uvijek ista metodologija, pa indeksi nisu sasvim usporedivi po zemljama.

Dean, Desai i Riedel (1994.) napravili su studiju o liberalizaciji trgovine u zemljama u razvoju i o promjenama u carinskom sustavu i necarinskoj zaštiti između godina 1985. i 1993. za 32 zemlje. Oni upotrebljavaju pokazatelje o općoj carinskoj opterećenosti, o disperziji carinskih stopa, o pokrivenosti izvoza i uvoza carinama i o kvotama. Na osnovi toga procjenjuju napredak prema trgovinskoj liberalizaciji i procjenjuju znači li to samo promjenu u obliku protekcionizma (zamjena, na primjer, kvota carinama) ili promjenu ukupne razine protekcionističke zaštite. Autori ne pokušavaju prikazati agregatni indeks liberaliziranosti trgovine.

Kirmani et al. (1994.) konstruiraju indeks ukupne liberaliziranosti trgovinskog sustava tako da carinske sustave klasificiraju prema visini prosječnih nominalnih carina, s tim da su zemlje sa stopom carinske zaštite do 10% klasificirane kao otvoreni trgovinski sustavi, zemlje s prosječnom carinskom stopom 10%-25% kao umjereno otvoreni sustavi, a zemlje sa carinskom stopom većom od 25% kao restriktivni sustavi. Restriktivnost uvožno/izvoznih kvota također je klasificirana prema obuhvatu tih kvota u tri kategorije. Utjecaj disperziranosti carinskih stopa ne pokušava se eksplicitno obuhvatiti. Potom autori konstruiraju matricu koja je prikazana u tablici 1.

Tablica 1.

KLASIFIKACIJSKA SHEMA RESTRIKTIVNOSTI TRGOVAČKOG SUSTAVA

Kvantitativna ograničenja			
Carine	Relativno otvoren	Umjereno otvoren	Restriktivan
Relativno otvoren	Otvoren	Umjereno otvoren	Restriktivan
Umjereno otvoren	Umjereno otvoren	Umjereno otvoren	Restriktivan
Restriktivan	Restriktivan	Restriktivan	Restriktivan

Izvor: Kirmani et al. (1994.).

Valja napomenuti da klasificiranje ukupne restriktivnosti trgovinskog režima u samo tri kategorije omogućuje tek ograničeno sagledanje promjena inicijalnog stanja trgovinskog sustava zemlje u trenucima trgovačkih reformi.

Sachs i Warner (1995.) u svojoj studiji definiraju zemlju kao zatvorenu, ako ispunjava barem jedan od dalje navedenih kriterija: izvancarska zaštita pokriva najmanje 40% trgovinske razmjene, prosječna je uvozna carina najmanje 40%, tečaj na crnom deviznom tržištu razlikuje se od službenoga za najmanje 20%, postoji socijalistički ekonomski sustav (definicija Kornai) ili država ima monopol nad izvozom. Otvorena je ona ekonomija koja ne ispunjava nijedan od gore pobrojanih pet kriterija. Potom se koriste podaci iz UNCTAD-a o carinama i o izvancarskoj

zaštiti, sa subjektivnom procjenom trenutka prijelaza u režim slobodnije trgovine sa ciljem procjene indeksa ukupne otvorenosti, što na kraju daje binarno rješenje: neka je zemlja ili otvorena ili zatvorena, bez ikakvih drugih gradacija stupnja otvorenosti.

Međunarodni monetarni fond (1998.) objavljuje tzv. indeks ukupne restriktivnosti trgovinskog sustava. Indeks se dobiva matričnom kombinacijom indeksa carinskih i necarinskih ograničenja (indeksi poprimaju vrijednosti od 1 do 10), pa se potom prema vrijednosti indeksa po dva modaliteta (carinska i necarinska ograničenja) konstruira indeks ukupne restriktivnosti. Za klasificiranje režima carinske zaštite koriste se prosječne neponderirane nominalne carinske stope na uvoz (tablica 2.). Klasifikacijska shema za necarinsku restriktivnost sustava prema MMF-u (1998.) prikazana je u tablici 3., a shema za izračunavanje indeksa ukupne restriktivnosti trgovinskog sustava nalazi se u tablici 4.

Tablica 2.

KLASIFIKACIJSKA SHEMA ZA CARINSKU RESTRIKTIVNOST

Restriktivnost	Prosječna carinska stopa (t)
Otvorena	0<t<10%
Relativno otvorena	0<t<15%
Umjereno otvorena	0<t<20%
Relativno restriktivna	0<t<25%
Restriktivna	25% i više

Izvor: MMF (1998.).

Tablica 3.

KLASIFIKACIJSKA SHEMA ZA RESTRIKTIVNOST
IZVANCARINSKIH OGRANIČENJA

Izvancarinski sustav	Klasifikacijski kriterij
Otvoren	Ne postoji ili ima veoma malo značenje. Manje od 1% proizvodnje ili trgovine podliježe izvancarinskom sustavu.
Umjereno otvoren	Izvancarinska su ograničenja značajna i pokrivaju najmanje jedan značajan sektor gospodarstva (npr. poljoprivredu ili tekstil), ali ne prevladavaju. Između 1% i 25% ukupne proizvodnje ili trgovine podliježe izvancarinskim ograničenjima.
Restriktivan	Mnogi sektori ili cjelokupni procesi proizvodnje (npr. sva potrošna dobra) pokriveni su izvancarinskim ograničenjima. Više od 25% proizvodnje ili trgovine podliježe izvancarinskim ograničenjima.

Izvor: MMF (1998.).

Tablica 4.

KLASIFIKACIJSKA SHEMA ZA UKUPNU TRGOVINSKU RESTRIKTIVNOST

	Otvoren	Necarinska ograničenja	
		Umjereno otvoren	Restriktivan
Carinska ograničenja			
Otvoren	1	4	7
Relativno otvoren	2	5	8
Umjereno otvoren	3	6	9
Relativno restriktivan	4	7	10
Restriktivan	5	8	10

Izvor: MMF (1998.).

Iz svih se prethodno navedenih studija može uočiti kako su ekonomisti u tijeku vremena konstruirali brojne mjere otvorenosti. Premda te mjere ponekad pokazuju devijacije u odnosu na primijenjeni kriterij klasificiranja, one se u najvećem broju slučajeva podudaraju i pružaju više ili manje pouzdanu osnovicu za ekonometrijske ocjene utjecaja stupnja otvorenosti gospodarstva na dugoročnu stopu rasta bruto domaćeg proizvoda.

Pregled rezultata empirijskih istraživanja

Pri pokušaju empirijskog verificiranja veze između režima trgovinskog sustava i gospodarskog rasta može se, imajući na umu činjenicu da su podaci kojima raspoložemo pod utjecajem brojnih čimbenika koji iskrivljuju pravu sliku kauzaliteta, u osnovi zauzeti jedan od dva ponuđena stava:

- (1) Može se pokušati otkriti veza između trgovinskog režima i gospodarskog rasta, i to tako da se uzorak ograniči na određeni broj opažanja i da se pokuša dobiti informacija o utjecaju slučajnih faktora koji nisu obuhvaćeni ekonometrijskom ocjenom. Na osnovi tih informacija originalni se podaci "očiste" od utjecaja takvih slučajnih faktora. Taj se pristup naziva case study. Prednosti su takvog pristupa manji utrošak vremena i novca i mogućnost da se utvrdi utjecaj ostalih varijabli, koje nisu obuhvaćene u ekonometrijskoj vezi. Nedostatak je takvoga pristupa to što nikada u svijetu statističke vjerojatnosti ne možemo biti sigurni da upravo ne obrađujemo jedan "ne-reprezentativan slučaj".
- (2) Povećavanjem uzorka, ako je to moguće, nastoji se postići da se slučajni učinci međusobno poništavaju, pa tada nije potrebno trošiti mnogo vremena na prikupljanje informacija o svim mogućim pristranostima zbog različitih slučajnih uzroka. Iz ovoga pristupa proistječe i njegova osnovna slabost, a ta je da

nikada ne možemo biti sigurni da se slučajni, neotkriveni učinci međusobno poništavaju. Takav se pristup u empirijskim testiranjima naziva i pristupom statističkim testom.

Izbor između ova dva pristupa ovisi o prirodi hipoteze koja se testira.

Case study pristup

U ovom pristupu, kao i u pristupu metodom statističkog testa, nameće se problem mjerenja i upotrebe indikatora otvorenosti trgovinskog režima. Da bismo opisali trgovinski sustav u tržišnim terminima, moramo uzeti u obzir cijene i količine. Stoga su trgovinski sustavi najčešće opisani na način da se uzme n -dimenzionalni vektor, gdje n predstavlja broj roba kojima se trguje. Svaki je element ovog vektora najčešće 2×1 vektor koji sadrži odstupanja tržišnih cijena i količina od onih koje bi bile prodane u sustavu potpuno slobodne trgovine. Stoga je u sustavu slobodne trgovine taj vektor jednak nul-vektoru. Nije uvijek jednostavno klasificirati trgovačke sustave prema stupnju restriktivnosti, iako smo kod mjera otvorenosti naveli uobičajeno korištene mjere kao aproksimativne varijable za otvorenost trgovinskog sustava. Jedino jasno rješenje proizlazi iz slučaja kad su svi elementi vektora jednog trgovinskog sustava manje restriktivni od svih odgovarajućih elemenata drugog trgovinskog sustava, što se u praksi rijetko događa.

Postoje tri osnovna pristupa rješavanju takvog problema. Jedan je da se analiza ograniči na određene povijesne slučajeve, kada je moguće relativno jednostavno rangirati restriktivnost trgovinskih sustava u različitim vremenima. Takav se pristup obično primjenjuje kod jednokratne promjene trgovinskog režima neke zemlje, pa se promatra promjena stope rasta gospodarstva nakon promjene stupnja restriktivnosti trgovinskog sustava. Takav se pristup naziva i pristup preko epizode trgovinske liberalizacije ("trade liberalization episode approach"). Klasičan je slučaj promjena u filozofiji vanjskotrgovinske politike zemalja u razvoju kasnih šezdesetih godina, kada je većina uvozno-protekcioniističkih sustava zamijenjena liberalnijim trgovinskim sustavima.

Drugi je pristup problemu mjerenja otvorenosti gospodarstva mjerenje karakteristika različitih trgovačkih režima u određenom trenutku i njihovo rangiranje prema stupnju otvorenosti, a nakon toga se ispituje utjecaj različitih trgovinskih režima na rast gospodarstva. Taj se pristup naziva pristupom preko karakteristika trgovinskih režima država u određenom trenutku ("cross country trade regime characteristics approach"). Klasičan je slučaj takvoga pristupa konstrukcija jednodimenzionalnog vektora efektivnih stopa zaštite za različite zemlje u određenome trenutku. Kod tog se pristupa pojavljuje već navedeni problem agregiranja različitih mjera otvorenosti sustava u tzv. opći indeks otvorenosti. Prednost je takvih općih indeksa otvorenosti to što bi oni morali biti usporedivi za sve zemlje, pa se učestalo koriste u tzv. cross-country studijama.

I naposljetku, može se mjeriti razvitak određenih karakteristika trgovinskih sustava u tijeku vremena. Takve studije, pored usporedbe utjecaja različitih

trgovinskih sustava na gospodarski rast u različitim zemljama u jednome trenutku, daju i mogućnost sagledanja utjecaja razvitka trgovinskog sustava u tijeku vremena na performance pojedine zemlje. Ovaj posljednji pristup udružuje zapravo, prva dva pristupa i naziva se pristupom mjerenja utjecaja karakteristika trgovinskih sustava u tijeku vremena (“cross-time trade regime characteristics approach”) na gospodarski rast.

Pristup preko karakteristika trgovinskih režima država u određenome trenutku

Pristup preko karakteristika trgovinskih režima država u određenome trenutku koristi se jednodimenzionalnom mjerom otvorenosti trgovinskog sustava. Obično su predmet analize bile zemlje u razvoju koje su u trenutku promatranja imale komparativnu prednost u proizvodnji primarnih u odnosu na industrijske proizvode. Trgovinski režimi s visokim antiizvoznim karakteristikama obično su nazivani uvozno-supstitutivnim režimima, jer su postavljeni tako da stimuliraju domaću proizvodnju industrijskih dobara koja bi inače bila uvezena. Nasuprot njima trgovinski režimi bez antiizvoznog karaktera nazivani su izvozno-promotivnim trgovinskim sustavima.

Uvozno-supstitutivna pristranost ocjenjivana je ili konceptom efektivne stope zaštite (ERP) ili konceptom efektivnog tečaja (EER). Klasične su studije Little, Scitovsky i Scott (1979.) i Balassa (1971.), i Balassa (1982.). Sve studije pronalaze visoku stopu efektivne zaštite za domaće industrijske proizvode, a stopa zaštite za primarne proizvode niska je, što ukazuje na snažne uvozno-supstitutivne trgovinske režime. O dinamičnim učincima, ukazuje se na situaciju da nakon petnaestak godina ekspanzija zaštićenih domaćih industrijskih sektora prestaje zbog prezasićenosti tržišta i zbog promjene ukusa potrošača. Istovremeno izvoz takvih proizvoda nije moguć, jer ni cijenom, niti kvalitetom ne mogu konkurirati na svjetskom tržištu. Stoga autori zaključuju da je uvozno-supstitutivan trgovinski režim doveo, ne samo do potiskivanja proizvodnje primarnih proizvoda u korist industrijskih, već i do srednjoročne stagnacije industrijskoga sektora. U tablici 5. prikazane su procijenjene efektivne stope zaštite iz Little, Scitovsky i Scott (1979.).

Tablica 5.

STOPE EFEKTIVNE ZAŠTITE

	Argentina 1958.	Brazil 1966.	Meksiko 1960.	Indija 1961.	Pakistan 1963.	Filipini 1965.	Tajvan 1965.
Industrija	162	118	27	313	271	49	33
Poljoprivreda	-	32	1	-	<0	-1	-

Izvor: Little, Scitovsky i Scott (1979.).

U kritičkom se osvrtu često spominje da procijenjena antiizvozna pristranost trgovinskog režima na štetu primarnih proizvoda nije jaka, jer ocjene za efektivnu stopu zaštite za primarne proizvode nisu potpune i odnose se na samo jednu godinu. Drugo, autori ne pokazuju da su zemlje, koje nisu imale izraženo uvozno supstitutivne trgovinske režime, u isto vrijeme imale značajno bolje gospodarske rezultate. Uz to, ova studija ne analizira učinke same jednokratne promjene trgovinskog režima prema liberalnijem (ili uvozno supstitutivnijem) u okviru neke zemlje, niti pravi usporedbu između ekonomskog razvitka zemalja s različitim trgovinskim režimima.

Balassa (1971.) analizira utjecaj efektivne stope zaštite na djelatnosti koje proizvode primarne, odnosno industrijske proizvode. Procijenjene stope efektivne zaštite dane su u tablici 6.

Tablica 6.

PROCIJENJENE STOPE EFEKTIVNE ZAŠTITE (UZORAK ZEMALJA I.)

	Brazil 1966.	Čile 1961.	Meksiko 1960.	Malezija 1965.	Pakistan 1963.	Filipini 1965.	Norveška 1954.
Industrija	79	54	21	7	92	34	9
Poljoprivreda	-7	-2	-11	4	-43	0	16

Izvor: Balassa (1971.).

Zaključci Balassine studije veoma su slični zaključcima Littlea, Scitovskog i Scotta (1979.), s tim što Balassa, na primjeru zemalja koje su imale niže stope uvozno-supstitutivne zaštite na štetu primarnih proizvoda (Meksiko, Malezija i Norveška), nalazi da je proizvodnja poljoprivrednih proizvoda rasla brže i da su izvozne performance, kako kod poljoprivrednih, tako i kod industrijskih proizvoda, bolje. No, i dalje stoji kritika izrečena za prethodnu studiju. Naime, procijenjene stope efektivne zaštite izračunane su samo za jednu godinu, a učinci trgovinske politike vrednuju se za razdoblje 1950.-65. godine. Prema tome, zaključci studije vrijede samo ako se trgovinski režimi nisu značajnije mijenjali. Osim toga, nije ispitana ni mogućnost da uspjeh zemalja s niskom razinom uvozno-supstitutivne zaštite valja zahvaliti prvotno značajnom uvozno-supstitutivnom sustavu, koji se tek potom transformirao u manje pristran na štetu izvoza.

Balassa (1982.) koristi se istim konceptom efektivne stope zaštite, ali su ovaj put u uzorak uzete i izvozno uspješne zemlje poput Koreje, Singapura i Tajvana (tablica 7.).

Tablica 7.

PROCIJENJENE STOPE EFEKTIVNE ZAŠTITE (UZORAK ZEMALJA II.)

	Argentina 1969.	Kolumbija 1969.	Izrael 1968.	Koreja 1968.	Singapur 1967.	Tajvan 1969.
Industrija	98	27	71	-1	6	19
Poljoprivreda	0	-10	48	9	9	0

Izvor: Balassa (1982.).

Pristup mjerenju utjecaja karakteristika trgovinskih sustava u tijeku vremena

Pristup mjerenju utjecaja karakteristika trgovinskih sustava u tijeku vremena na gospodarski rast zasniva se na promjenama karakteristika trgovinskog režima u tijeku vremena i na kvantificiranju učinaka tih promjena na gospodarski rast u različitim zemljama.

Donges i Muller-Ohlsen (1978.) definiraju trenutak promjene trgovinskog režima od uvozno-supstitutivnog u izvozno-promotivni. Uvozno-supstitutivni režim definiran je na isti način kao i u studijama Little, Scitovsky i Scott (1979.) i Balassa (1971.), odnosno kao pristranost na štetu izvoza u korist domaće industrije. No, Donges i Muller-Ohlsen ne računaju efektivne stope zaštite, već određuju trenutak kada je došlo do promjene u trgovinskom režimu na osnovi informacija o promjeni u zakonodavstvu koje se odnose na trgovinski režim. Na osnovi toga oni zaključuju da je u razdoblju 1950.-1975., u svakoj od zemalja iz tablice 8. došlo do samo jedne značajne promjene trgovinskog režima u korist izvozne promocije, i to u godini koju navode.

Tablica 8.

PRIJELAZ NA IZVOZNO-PROMOTIVNI TRGOVINSKI REŽIM

Zemlja	Godina promjene
Brazil	1966.
Egipat	1965.(a)
Indija	1967.(a)
Izrael	1962.
Bivše SFRJ	1966.
Kolumbija	1967.
Meksiko	1965.
Pakistan	1959.
Španjolska	1959.
Južna Koreja	1961.
Tajvan	1961.
Turska	1968.(a)

(a) promjene u korist izvozno promotivnog trgovinskog režima nisu trajne.

Izvor: Donges i Muller-Ohlsen (1978.).

Na osnovi ovih podataka autori su testirali ovisnost rasta bruto domaćeg proizvoda i ukupne industrijske proizvodnje o promjeni trgovinskog režima. Ustvrdili su da je ta promjena bila značajna u 8 od 12 slučajeva, jer je promjena trgovinskog sustava vodila značajno višim stopama gospodarskoga rasta. Za četiri zemlje, Indiju, Izrael, bivšu SFRJ i Tursku, ta promjena nije imala značajnog učinka na gospodarski rast. Za Egipat je ta promjena značila nižu stopu rasta BDP, ali višu stopu rasta industrijske proizvodnje. Iako su rezultati indikativni, primjedba ide na račun subjektivnog određivanja trenutka kada se trgovinski režim mijenja, jer u njihovoj studiji nije izveden transparentan kriterijski sustav za određivanje toga trenutka.

Krueger (1978.) razmatra trgovinske režime zemalja u razdoblju 1950.-1972. Trgovinski režimi razvrstani su u jednu od ovih 5 faza:

- (1) Nametanje strogih kvantitativnih ograničenja u svrhu kontroliranja neodrživo visokog deficita bilance plaćanja.
- (2) Kvantitativna ograničenja i dalje dominiraju, ali se uvode i različite mjere koje se zasnivaju na cjenovnoj logici da bi se eliminirale određene negativne pojave u gospodarskom sustavu.
- (3) Uklanjanje određenih dodatnih uvoznih opterećenja i smanjeno oslanjanje na kvantitativna ograničenja.
- (4) Nastavak trgovinske liberalizacije uz postupno uklanjanje kvantitativnih ograničenja.
- (5) Potpuno liberalizirani trgovinski režim; ne postoje nikakva kvantitativna ograničenja u svrhu reguliranja pozicije bilance plaćanja.

Prema Krueger, osnovni kriterij klasificiranja zemalja u jednu od pet faza jest obujam u kojem se zemlja oslanja na kvantitativne, nasuprot cjenovnim mehanizmima reguliranja njezine trgovine i plaćanja. Stoga se kao indikatori karakteristika trgovinskog režima koriste instrumenti trgovinske politike koji su u nekom razdoblju primjenjivani po pojedinim zemljama.

Rezultati pokazuju da je šest zemalja (Brazil, Kolumbija, Izrael, Južna Koreja, Filipini i Turska) prešlo sa strogo protekcionističke politike na liberaliziraniji tržišni sustav. Tri su se zemlje pomakle iz faze 2 u fazu 4 (Egipat, Gana i Indija), a Čile je ostao u fazi 2. Potom je regresijski testirana veza između trgovinskog režima i stope rasta BDP, pri čemu je zavisna varijabla razina BDP, a nezavisne su varijable vremenski trend, odstupanje izvoza od prosjeka u uzorku, te dvije binarne varijable koje poprimaju vrijednost jedan, ako je trgovački režim u fazi 1 ili 2, odnosno vrijednost 0, ako je sustav u fazi 3 ili 4. Regresija pokazuje da je BDP pozitivno koreliran s vremenskim trendom i varijablom izvoz, a negativno je koreliran s ograničenjima u okviru trgovinskog režima, ali te korelacije nisu signifikantne.

Helleiner (1994.) analizira učinke promjene s uvozno supstitutivnog trgovinskog režima prema izvozno promotivnom režimu na uzorku od 14 zemalja. Trenutak promjene trgovinskog sustava određuje se prema kretanju efektivnih ili nominalnih stopa zaštite po pojedinim sektorima. Helleiner zaključuje da se na

razini skupnog uzorka čini da trgovinska politika nije imala dominantnu ulogu u procesima industrijalizacije i rasta u sedamdesetim i osamdesetim godinama.

No, premda sve studije ukazuju na važnost stabilne makroekonomske politike, ipak se obujam i dinamika strukturnih promjena u pojedinim zemljama u velikoj mjeri pripisuju trgovinskoj politici. Naime, za zemlje koje su ustrajale u zamjeni uvozno supstitutivnog trgovinskog režima s izvozno promotivnim (Južna Koreja, Malezija, Šri Lanka, Tajland) očito je da se struktura njihovih gospodarstava oblikuje tako, da raste udio izvoza u bruto domaćem proizvodu kao i udio uvoza i industrije, a udio se poljoprivrede smanjuje. Nasuprot su njima zemlje koje nisu uspjele u promjeni uvozno-supstitutivnog trgovačkog sustava (Brazil, Čile, Peru, Bangladeš, Indija, Tanzanija) koje karakterizira i mnogo skromnija stopa rasta gospodarske aktivnosti.

Posebno je zanimljivo primijetiti da u onim zemljama koje su uspjele u promociji izvozno-orijentiranog sustava do rasta industrije nije došlo u onim granama koje su bile prije intenzivno štice argumentima mlade industrije ("infant industry"), već u potpuno novim, većinom radno intenzivnim granama, koje nisu uživale nikakve mjere zaštite. Stoga, generalno govoreći, promocija izvozno orijentiranog sustava nije došla kao rezultat smanjenja opće razine zaštićenosti starih industrija, već kao rezultat porasta izvoznih subvencija za novonastale sektore, kako bi bili neutralizirani negativni učinci visokih stopa zaštite za stare industrije. Tako su stvorene dualne strukture koje su se sastojale od relativno neefikasne visoko zaštićene domaće stare industrije i mnogo efikasnije izvozno-orijentirane industrije poticane izvoznim subvencijama.

Primjer je neučinkovitog prijelaza na liberalno orijentirani trgovački sustav Čile sredinom sedamdesetih godina. Čile je od 1940.-73. imao uvozno-supstitutivan trgovački režim, koji je oko sredine sedamdesetih pokušao zamijeniti izvozno-promotivnim. Ali za razliku od uspješnih slučajeva (Koreja, Malezija, Tajland) ta tranzicija nije ostvarena korištenjem dovoljno visokih izvoznih subvencija, koje bi kompenzirale još uvijek visoku zaštitu starih domaćih industrija, već je tranzicija ostvarena smanjenjem ukupne razine carinske zaštite domaće industrije bez posebnih izvoznih subvencija i izvoznih programa. Prosječne nominalne carinske stope od 105% tada su smanjene na manje-više jedinstvenu stopu od 10%, uz eliminiranje svih necarinskih ograničenja. Kao odgovor na radikalno smanjenje carinske zaštite, output prije zaštićenih domaćih industrija naglo je pao (tekstil, odjeća, metalni proizvodi i strojogradnja), a udio se industrije u BDP spustio sa 25% u 1974. na 20% oko sredine osamdesetih, bez značajnijeg unapređenja izvoza.

Pristup epizodne trgovinske liberalizacije

Najpoznatija je studija s takvim pristupom Choksi, Michaely i Papageorgiou (1991.). Oni definiraju trgovinsku liberalizaciju kao svaku promjenu, koja trgovinski sustav zemlje vodi prema neutralnom u smislu da dovodi gospodarstvo u situaciju, koja bi prevladavala da ne postoji nikakva državna intervencija u sustav trgovine.

U terminima vektora, to znači nedvosmislen pomak n-dimenzionalnog vektora trgovinskog režima s elementima koji nisu nula (postoji određena aktivna trgovinska politika bilo na strani uvoza, bilo na strani izvoza) prema nul-vektoru. To znači da autori kao liberalizaciju ne označuju stanje u kojem se prelazi iz uvozno-supstitutivnog trgovačkog sistema na izvozno-promotivni, i to tako da se visoka zaštita u domaćim sektorima koji su izloženi potencijalno uvoznim proizvodima kompenzira visokom izvoznom subvencijom kod drugih sektora (jer izvozne subvencije zapravo dižu domaće cijene takvih dobara iznad onih koje bi prevladavale u sustavu potpuno slobodne trgovine)⁶. Sa druge strane, svaka promjena uvozno-supstitutivnog sustava u izvozno promotivni, ostvarena smanjenjem opće razine carina ili ukidanjem količinskih ograničenja, ovdje se po definiciji smatra liberalizacijom. Choksi, Michaely i Papageorgiou koriste se istim metodološkim okvirom kao i Donges i Muller-Ohlsen (1978.), ali za razliku od njih oni svoju analizu ne zasnivaju na promjeni uvozno-susstitutivnog trgovinskog režima u izvozno-promotivni, već na samoj činjenici promjene režima, koji zemlju dovodi bliže "laissez faire" poziciji u trgovinskom režimu.

Autori utvrđuju 31 epizodu trgovinske liberalizacije u zemljama u razvoju i analiziraju ponašanje osnovnih makroekonomskih varijabli kao posljedicu liberalizacije. Promatrane varijable jesu: zaposlenost, rast BDP, distribucija dohotka, bilanca plaćanja i izvozne performance. Od 31 slučaja, u trogodišnjem razdoblju nakon liberalizacije u 23 slučaja zabilježena je *viša* stopa rasta BDP. Stoga se čini da je kratkoročan učinak trgovinske liberalizacije gotovo uvijek bio pozitivan. Osim toga, nakon liberalizacije, industrija je u prosjeku imala više stope rasta od poljoprivrede.

Iako su zaključci ove studije o učincima trgovinske liberalizacije manje ili više nedvosmisleni i upućuju na pozitivnu vezu između liberalizacije i gospodarskog rasta, potrebno je imati na umu i činjenicu da su liberalizacije takvoga tipa često popraćene ostalim vrstama ekonomskih reformi, ponajprije paketima mjera u monetarnoj i fiskalnoj politici, pa stoga dio učinaka u fazi nakon liberalizacije trgovinskog sustava, zasigurno valja pripisati i drugim čimbenicima, a ne samo liberalizaciji trgovinskog sustava.

Na svršetku valja primijetiti da zaključci većine empirijskih studija, koje su imale case study pristup problemu prijelaza s uvozno-supstitutivnog trgovinskog sustava na neutralan ili izvozno-promotivan trgovinski sustav, upućuju na valjanost hipoteze da su izvozno orijentirana gospodarstva, odnosno režimi slobodne vanjske trgovine, superiorni u odnosu na uvozno-supstitutivne trgovinske sustave s visokom zaštitom domaćih sektora.

⁶ S toga se stajališta primijenjena definicija promjene trgovinskog režima ne podudara s Helleiner (1994.).

Pristup metodom statističkih testova

U posljednje su vrijeme učestale studije u kojima se statističkim tehnikama nastoji utvrditi empirijska veza između međunarodne trgovinske razmjene i gospodarskog rasta. U tu je svrhu opet, kao i u slučaju case study pristupa, potrebno konstruirati jedan opći, kvantitativan indikator otvorenosti gospodarstva, koji u sebi sažima karakteristike trgovinskog režima. Potom se kao objašnjavajuće varijable obično dodaju makroekonomske varijable, poput fonda kapitala, obrazovanosti radne snage, varijable koje aproksimiraju određene mjere ekonomske politike, pa se ocjenjuje njihov utjecaj na bruto domaći proizvod. Moguće je primijeniti regresije vremenskih serija, ali i *cross country* regresije i njihovu kombinaciju. Implicitna pretpostavka u svim tim studijama jest da sve druge objašnjavajuće varijable, osim indikatora trgovinskog sustava, dobro objašnjavaju systemske utjecaje na kretanje BDP, a utjecaj izostavljenih varijabli poništava se, odnosno nije signifikantan na nekoj zadanoj razini vjerojatnosti. Statističke su studije razvrstane u dvije osnovne grupe, ovisno o indikatoru otvorenosti trgovinskog sustava kojim se koristi u regresiji: (a) studije kojima se koriste kao indikatorom otvorenosti gospodarstva izvozom (bilo stopama rasta izvoza, udjelima izvoza u bruto domaćem proizvodu, izvozom po stanovniku ili slično); (b) studije koje se koriste drugim indikatorima otvorenosti gospodarstva, osim izvoza.

Statističke studije koje se kao indikatorom otvorenosti gospodarstva koriste izvozom

Studije koje se zasnivaju na realnoj stopi rasta izvoza ne interpretiraju ovu varijablu izravno kao indikator određenih karakteristika trgovinskog sustava. Takve studije pokušavaju otkriti negativan utjecaj pristranosti na štetu izvoza tako da pokažu da je rast izvoza pozitivno koreliran s rastom BDP. Vjerojatno je prvu ocjenu veze između realnog izvoza i rasta BDP napravio Emery (1967.). U toj, kao i poslije u svim studijama tog tipa korištena je relacija:

$$\hat{Y}_j = \beta Z_j + B_{n+1} \hat{X}_j, \quad (7)$$

gdje je \hat{Y} realna stopa rasta BDP-a, \hat{X} realna stopa rasta izvoza i Z vektor dodatnih objašnjavajućih varijabli. Najčešće se kao dodatne varijable koriste stopa prirasta radne snage i udio investicija u BDP, kao aproksimativna varijabla za prirast fonda fiksnog kapitala u nacionalnom gospodarstvu. Većina studija potvrđuje pozitivnu, signifikantnu vezu između stope rasta izvoza i BDP, jedino Park (1992.) nalazi pozitivan, ali nesignifikantan koeficijent. Od studija koje se istim ovim modelom koriste u analizi vremenskih serija, npr. Greenaway i Sapsford (1994.) nalaze pozitivan ali nesignifikantan koeficijent, a Ram (1987.) nalazi pozitivne i signifikantne koeficijente za pola zemalja iz svog uzorka (uzorak od 88 zemalja).

Prethodnoj specifikaciji modela zamjera se da ima više "ad hoc" karakter, umjesto da je teoretski zasnovana. Stoga Feder (1982.) iskušava specificiranje sektorskih funkcija proizvodnje tipa:

$$\begin{aligned} N &= F(K_n, L_n, X_n), \\ Y &= G(K_x, L_x), \end{aligned} \quad (8)$$

gdje je N opisana proizvodna funkcija sektora koji uz pomoć rada (L) i kapitala (K) proizvodi dobra koja nisu namijenjena izvozu, a Y opisuje proizvodnu funkciju dobara koja su namijenjena izvozu. Feder unosi i pretpostavku postojanja pozitivnih eksternalija koje proistječu iz izvoznog sektora za ukupno nacionalno gospodarstvo (u ovom slučaju sektor koji proizvodi dobra koja nisu namijenjena izvozu). Stoga je u specificiranju funkcije N dodan izvoz (X) kao input varijabla za sektor koji proizvodi dobra za domaće tržište. Dalje, autor uvodi i pretpostavku postojanja različitih marginalnih proizvodnosti kapitala i rada u ta dva sektora i izvodi konačan oblik funkcije:

$$\hat{Y}_j = \beta_0 + \beta_1 \hat{L}_j + \beta_2 \hat{K}_j + \beta_3 (X_j/Y_j) \hat{X}_j. \quad (9)$$

Feder (1982.), Balassa (1985.) i Helpman i Tratzenburt (1988.) nalaze pozitivnu i signifikantnu vezu između rasta izvoza i BDP, Kavuossi (1984.) nalazi pozitivnu, ali nesignifikantnu vezu, a Ram (1987.) analizom vremenskih serija s takvim modelom nalazi pozitivne i signifikantne koeficijente za polovinu zemalja iz svoga uzorka.

Rezultati analize metodom vremenskih serija ukazuju na slabu međuzavisnost izvoza i rasta bruto domaćeg proizvoda, pa na neki način dovode u pitanje pozitivne, signifikantne koeficijente iz cross country analiza. Sheehy (1990.) pokazuje, na primjer, da su stope rasta drugih komponenti BDP-a, dakle osobne potrošnje, investicija, dodane vrijednosti u industriji, dodane vrijednosti u poljoprivredi, graditeljstvu, uslugama itd., također signifikantno pozitivne u cross country regresiji za 36 zemalja u razvoju u razdoblju 1960.-70. Stoga se nameće pitanje, nisu li signifikantno pozitivni koeficijenti kod izvoza čisto računovodstveni učinak. Naime, problem korištenja izvoza kao indikatora otvorenosti proizlazi iz jednakosti $BDP=C+I+G+E-U$, iz čega slijedi da je svaka regresija ovog tipa pristrana prema pozitivnoj vezi između izvoza i BDP, što daje i pristrane, pozitivne koeficijente kod varijable izvoz. To osobito dolazi do izražaja u studiji Greenaway i Sapsford (1994.), koji nakon "čišćenja" BDP-a od čisto računovodstvenog učinka, dakle pribrajanja izvoza, dobijaju negativan, premda nesignifikantan, koeficijent za varijablu izvoz. Jedan od načina za prevladavanje te pristranosti jest Grangerov test uzročnosti. Ako prethodni izvozni rezultati utječu značajno na sadašnju stopu rasta bruto domaćeg proizvoda, tada se ne radi o čisto računovodstvenom učinku.

U posljednje vrijeme sve su učestalija i testiranja preko ne(postojanja) jediničnog korijena ("unit root test"). Ideja je ova. Veza obično ima oblik:

$$y_t = \mu + \rho y_{t-1} + \varepsilon_t, \quad (10)$$

gdje je y_t realan rast po stanovniku u razdoblju t , p je parametar, a ε_t zadovoljava svojstva "bijelog šuma" (white noise) $\varepsilon_t = N(0,1)$. Ako ovaj autoregresivni model AR(p) ima svojstvo da je $0 < p < 1$, konstanta (dominira, odnosno određuje buduće prosječne realizacije takvog procesa, a slučajni šokovi (ε_t) postaju u budućnosti sve manje i manje važni. U tom se slučaju različiti μ za različite zemlje mogu pripisati karakteristikama pojedinih zemalja, odnosno karakteristikama trgovinskih režima i ukupne ekonomske politike pojedinih zemalja. Pojedine zemlje u dugom roku pokazuju više stope rasta od drugih uz sve ostale karakteristike *ceteris paribus*. A ako je pak $p=1$, vremenska se serija ponaša kao slučajni hod ("random walk") i ima barem jedan jedinični korijen. Stoga se takva testiranja često nazivaju i testovi hipoteze o postojanju jediničnog korijena ili testovi hipoteze slučajnog hoda. Ako je na zadanoj razini pouzdanosti prihvaćena hipoteza $p=1$, to bi značilo da je svaki šok (ε_t) u potpunosti prenesen na sva buduća razdoblja. Stoga bi i stope rasta BDP po stanovniku bile određene šokovima koji pogađaju gospodarski sustav, kako pozitivnim, tako i negativnim, a gospodarska bi politika i trgovinski sustavi sadržani u konstanti μ , imali samo minorno značenje. Drugim riječima, stvaranje gospodarskih "čuda" stvar je čistog slučaja, a ne dosljedne gospodarske politike.

Easterly (1993.) u svojoj studiji dolazi do rezultata koji upućuju na zaključak da je uglavnom "dobra sreća", a ne posebnosti pojedine zemlje u smislu ekonomske politike, glavni čimbenik u postizanju gospodarskog uspjeha. U tu je svrhu analizirana 121 zemlja, i promatran je njihov gospodarski rast u dva razdoblja: u razdoblju 1960.-1973. i u razdoblju 1974-1988. Rezultati pokazuju da je većina zemalja u drugome razdoblju iskusila znatno niže stope rasta nego u prvome razdoblju, a neke su zemlje s visokim stopama rasta u prvome razdoblju zabilježile negativne stope u drugome razdoblju. To navodi autora na zaključak da je dugoročno ponašanje vremenskih serija određeno prije svega šokovima, a ne stabilnim internim gospodarskim kretanjima u pojedinim zemljama. Ipak, nije potpuno jasno je li zapravo riječ o sporom prilagođivanju šokovima (raspad Bretton Woodsa i naftna kriza), ili je riječ o trajnom prijelazu na nižu stopu gospodarskoga rasta.

Maurer (1995.) pokazuje da testiranje autoregresijom, kada se uzmu u obzir strukturni lomovi, ukazuje na zaključak da se, bez obzira na veličinu uzorka, može s velikom sigurnošću odbaciti hipoteza H_0 da stope rasta pojedinih zemalja slijede model slučajnoga hoda. Zaključak je to potpuno suprotan Easterlyju (1993.). Stope rasta pojedinih zemalja slijede AR(p) proces, dakle stacionarne su, i konstanta μ ima dominantno značenje za određivanje dugoročne stope rasta. Postoje značajne razlike između dugoročnih stopa rasta pojedinih zemalja, ovisno o njihovim karakteristikama, ponajprije o ekonomskoj politici, što se ogleda u različitim veličinama μ po zemljama.

Statističke studije koje se koriste kao indikatorom otvorenosti gospodarstva nekim drugim pokazateljima, osim izvoza

Da bi riješili probleme vezane s uporabom realnog izvoza kao indikatora trgovinskog sustava, neki su autori pokušali karakteristike trgovinskog režima oslikati alternativnim indikatorima. Jedan od prvih pokušaja u tome smjeru napravio je Heitger (1986.). On pokušava kvantificirati pristranost na štetu izvoza mjereći odstupanje stvarnog udjela izvoza u bruto domaćem proizvodu od predviđenog udjela. U izračunavanju predviđenog udjela izvoza u BDP, Heitger se koristi modelom koji se zasniva na empirijskoj činjenici da male zemlje obično imaju veće izvozne kvote nego velike zemlje. Prema tome, ako zemlja određene veličine ima svoju karakterističnu "prirodnu" veličinu izvozne kvote, tada je svako odstupanje stvarne izvozne kvote od predviđene kvote rezultat postojećeg trgovinskog režima. Za mjerenje odstupanja Heitger se koristi regresijom:

$$\ln(X_j/Y_j)=a_0+a_1Y_j, \quad (11)$$

gdje je X_j izvozna kvota zemlje j , a Y_j bruto domaći proizvod zemlje j . Rezidual za svaku zemlju mjeri utjecaj (liberalan ili restriktivan) trgovinskog režima na izvoz. Ako je rezidual negativan, tada je trgovinski sustav zemlje o kojoj se radi orijentiran na štetu izvoza i obrnuto. Potom autor dodaje ostale objašnjavajuće varijable poput: udjela investicija u BDP (investicijska kvota), stope pismenosti i omjer dohotka po stanovniku te zemlje j i dohotka po stanovniku SAD u baznoj godini. Koeficijenti tri dodatne varijable signifikantni su i pokazuju očekivani predznak, a koeficijent za indikator trgovinskog režima također je pozitivan, ali nesignifikantan. No, ako se iz regresije izostavi investicijska kvota, tada indikator trgovinskog sustava postaje signifikantan. To je zbog toga što postoji jaka korelacija između indikatora trgovinskog sustava i investicijske kvote. Takva veza zapravo upućuje na zaključak da trgovinski sustav djeluje na stopu rasta BDP posredno. Naime, režim trgovinskog sustava djeluje na domaće investicije, utječe na dostupnost kapitala i znanja kojih nema u zemlji. To je u skladu s neoklasičnim i novim teorijama rasta i s njihovim viđenjem uloge međunarodne razmjene, jer se pokazuje da otvorenije gospodarstvo brže usvaja transferirana znanja, a na međunarodnom tržištu može naći potreban kapital, što dovodi do bržeg tehnološkog napretka i viših stopa rasta proizvodnosti.

Ako se kao indikator trgovinskog režima koristi prosječan ERP, tada koeficijenti trgovinskog režima i koeficijent investicijske kvote pokazuju signifikantno pozitivan predznak. Edwards (1992.) pokušava predvidjeti neto trgovinske tokove za 183 robe na razini triju znamenki SMTK (Standardna međunarodna trgovačka klasifikacija) za 65 zemalja, pri čemu se koristi dvama indikatorima trgovinskog režima, koje valja interpretirati kao unaprijeđene Heitgerove indikatore (indikatori su zapravo preuzeti od Leamera (1988.)). Indikatori su procijenjeni na osnovu Hackscher-Ohlinovog modela, gdje se koristi devet proizvodnih faktora (kapital, tri vrste rada, četiri vrste zemlje i nafta). Ideja je slična kao i kod Heitgera. Naime, na osnovi toga modela projiciraju se trgovinski tokovi

na osnovi Hackscher-Ohlinovog teorema, a potom se uspoređuju sa stvarnim trgovinskim tokovima, ta se razlika pripisuje trgovinskom režimu. Ako se ti tokovi očiste od unutargranske trgovine, tada se dobiva još jedan indikator otvorenosti koji Edwards naziva indikatorom "ukupne intervencije u trgovinskom sustavu". Edwards nalazi da su koeficijenti kod indikatora otvorenosti signifikantni i s očekivanim predznakom i da oni ukazuju na pozitivnu vezu između stupnja otvorenosti gospodarstva i brzine gospodarskoga rasta.

Dollar (1992.) kao mjerom trgovinskog režima koristi se odstupanjima realnog efektivnog tečaja od ravnotežnog, koji definira kao tečaj pariteta kupovne moći. Formula je za indikator ova:

$$i_j = 100(P_j/P^*e_j), \quad (12)$$

gdje je P_j indeks potrošačkih cijena zemlje j , P^* je indeks potrošačkih cijena u SAD, a e_j je nominalni tečaj zemlje j u odnosu na USD. Ideja je ovakva: ako su sva dobra međunarodno utrživa i ne postoje trgovinske barijere, taj bi indeks morao biti jednak 100. Dakle, u pitanju je pretpostavka funkcioniranja zakona jedinstvene cijene. U tom slučaju cijena dobra u zemlji j može odstupati od cijene istoga dobra u SAD samo za iznos transportnih troškova i za zbroj eksplicitnih i implicitnih uvoznih ograničenja u zemlji j . Dollar se u svojoj studiji koristio indeksima cijena iz Summers i Heston (1988.), koji su konstruirani tako da su pri njihovu izračunu uzete u obzir iste košare dobara za sve zemlje. Da bi očistio indekse od utjecaja razlike u cijenama usluga između zemalja s različitim razinama dohotka po stanovniku, Dollar se koristi ovom regresijskom jednadžbom:

$$(P_j/P^*e_j) = a_0 + a_1 y_j + a_2 y_j^2, \quad (13)$$

gdje je y_j dohodak po stanovniku u zemlji j . Odstupanje P_j od ocijenjenog Dollar interpretira kao mjeru restriktivnosti trgovinskog sustava. Konačna je formula za izračun indikatora ova:

$$i_j = (P_j/P^*e_j) / (a_0 + a_1 y_j + a_2 y_j^2). \quad (14)$$

Pritom su a_0, a_1, a_2 ocijenjeni parametri iz jednadžbe (13). Potom \hat{P}_j Dollar ocjenjuje sličnu cross country regresiju kao i Heitger (1986.) i Edwards (1992.), s tim da kao objašnjavajuću varijablu dodaje i koeficijent varijance indikatora trgovinskog režima, koji je prethodno izračunao. Regresijska jednadžba ima oblik:

$$\hat{y}_j = \beta_0 + \beta_1 (I_j/Y_j) + \beta_2 i_j + \beta_3 (\text{var}(i_j)/E(i_j)). \quad (15)$$

Rezultati ukazuju da indikator trgovačkog režima, kao i koeficijent varijance imaju signifikantan, negativan koeficijent, upućujući na pozitivnu vezu između otvorenosti gospodarstva i rasta.

Zaključci statističkih testova mjerenja veze između otvorenosti i rasta

Osnovni je problem kod kvantificiranja ovisnosti upotrebom indikatora izvoza teškoća razlikovanja između čisto računovodstvenog učinka veze između izvoza i bruto domaćeg proizvoda ($GDP=C+I+G+E-U$) i stvarne međuovisnosti. Premda su rezultati dobijeni pristupom indikatora trgovinskog sustava očišćeni od računovodstvenog učinka, određene dvojbe o pozitivnoj vezi još uvijek postoje. Kako pokazuju testovi osjetljivosti za pristup indikatora trgovinskog režima, npr., Levine i Renelt (1992.), pozitivna korelacija između gospodarskog rasta i indikatora trgovinskog sustava, poput izvozne kvote ili Leamerovih indikatora otvorenosti, postoji i snažna je, uz pretpostavku da se među objašnjavajuće varijable uključe i investicije. Očigledno je da postoji snažna multikolinearnost između investicijske kvote i korištenih indikatora otvorenosti. Većina testova jediničkog korijena upućuje na odbacivanje hipoteze o modelu slučajnoga hoda kod serija realnog rasta po stanovniku. To dovodi do zaključka da gospodarski šokovi nisu glavna odrednica dugoročnih stopa rasta, već je to ponajprije gospodarska politika, ili u našem slučaju, otvoreniji i transparentniji sustavi.

Ukupno uzevši, rezultati upućuju na valjanost zaključaka “novih teorija rasta” koje ukazuju da otvoreni trgovinski sustavi stimuliraju brži rast bruto domaćeg proizvoda preko pozitivnog učinka otvorenosti na rast investicija i bržu razmjenu tehnološkog znanja, dakle posredno. U tom se kontekstu, zapravo, nameće zaključak da dalja istraživanja valja usmjeriti upravo na “kanale” kojima jača otvorenost stimulira brži gospodarski rast, umjesto na same regresiju stope rasta u odnosu na neki od indikatora otvorenosti sustava. “Nove teorije rasta” usmjerene su u tome smjeru, sa značajnim naglaskom na identificiranje kanala na mikrorazini, kojima otvorenost stimulira rast (brži transfer znanja, tehnologije i slično na razini poduzeća).

Osnovni zaključci empirijskih studija

Studije koje razmatraju iskustva pojedinih zemalja nakon promjene trgovinskog režima (case study) ukazuju da nakon prijelaza s uvozno supstitutivnog na izvozno promotivni režim trgovine, mnoge prijašnje uvozno supstitutivne industrije, nisu bile međunarodno konkurentne i tražile su stalnu zaštitu da bi uopće preživjele. Nasuprot tome, nakon prijelaza na izvozno-promotivni režim trgovine, nove industrije postaju osnovna poluga ekspanzije izvoza. Stope rasta bruto domaćeg proizvoda nakon prijelaza na liberalniji režim vanjske trgovine bile su veće nego prije. Tako zabilježeni pomaci u stopama rasta nakon liberalizacije ne mogu se isključivo pripisati samoj liberalizaciji trgovinskog sustava, jer je u trenutku prijelaza nazočan i skup ostalih (prije svega fiskalnih i monetarnih) mjera koje blagotvorno djeluju na rast gospodarstva.

U vrednovanju veza između otvorenosti i rasta metodom statističkih testova situacija je ponešto složenija. Evidentno je da stopa rasta izvoza nije prikladan

indikator za testiranje veze. Taj problem nastaje zbog poteškoća u razlučivanju učinaka čisto računovodstvenoga karaktera (izvoz je dio bruto domaćeg proizvoda) od učinka izvozno orijentiranog trgovinskog sustava. Situacija je nešto jasnija kod rezultata dobijenih pristupom indikatora trgovinskog sustava, koji rješavaju "računovodstveni" problem. Analiza osjetljivosti, dakle pouzdanosti pojedinih koeficijenata, pokazuje da stabilnost i snaga korelacije između indikatora otvorenosti i rasta, u znatnoj mjeri ovise o uključivanju investicijske kvote u objašnjavajuće varijable s kojom je indikator otvorenosti često u uskoj korelaciji. Stoga se nameće zaključak da otvorenost djeluje na rast posredno, preko bržeg rasta investicija.

Sa druge strane, postoji nedvosmislena i jasno verificirana pozitivna veza između razine dohotka po stanovniku i stupnja integriranosti zemlje u međunarodne trgovinske tokove mjereno udjelom uvoza i izvoza u BDP. Takva se veza s lakoćom može uočiti promatranjem dugogodišnjih serija podataka o kretanju međunarodne trgovine i razine dohotka po stanovniku. Među najopsežnije studije koje testiraju međuovisnost između razine dohotka po stanovniku i otvorenosti mjerene trgovinskom kvotom ubrajaju se Chenery i Syrquin (1989.). Rezultati nedvosmisleno ukazuju da razina BDP po stanovniku raste kako raste i trgovinska kvota, navodeći na zaključak da, u prosjeku, zemlja s otvorenijim gospodarstvom, ima višu razinu dohotka po stanovniku. Jača integriranost u međunarodnu podjelu rada, čini se, ide paralelno s višom razinom dohotka po stanovniku. Na isti zaključak upućuju i serije o kretanju prosječnog realnog dohotka po stanovniku mjenenog po paritetu kupovne moći u USD godine 1985. i prosječnog udjela izvoza u BDP za 14 industrijskih zemalja u razdoblju od čak 1820.-1990. koje je konstruirao Maddison (1992.).

Proces rasta dohotka popraćen je širenjem međunarodne podjele rada mjerene udjelom izvozne kvote u BDP. Podaci upućuju i na zaključak da su faze ubrzanog širenja međunarodne podjele rada usko povezane s fazama ubrzanoga rasta dohotka po stanovniku. Osim toga je uočljivo da je brzina integracije međunarodnih tržišta, mjerena udjelom izvozne kvote, povezana s povijesnim pomacima u trgovinskoj politici u određenim vremenskim točkama. Prva se velika faza trgovinske liberalizacije dogodila u razdoblju između 1820.-1870. godine i bila je popraćena značajnim rastom udjela izvozne kvote. Zaustavljanje procesa širenja trgovinske liberalizacije u razdoblju 1870.-1913., usporilo je rast izvozne kvote, ali i dohotka po stanovniku. Isti su učinak imali na svjetsko gospodarstvo i raspadi svjetskog trgovinskog sustava uoči Prvog i Drugog svjetskog rata. Ponovna liberalizacija svjetskog trgovinskog sustava dogodila se po završetku Drugog svjetskog rata. Od tada do danas, izvozna je kvota gotovo kontinuirano rasla (s manjim prekidima za vrijeme naftnih šokova) i bila je popraćena dotad nezapamćenim rastom svjetskog gospodarstva.

Stoga se čini da ove činjenice nedvosmisleno potvrđuju da je dublja integracija u svjetsko gospodarstvo potrebna za postizanje viših stopa rasta u dužem razdoblju i za dostizanje visokih razina dohotka po stanovniku. Gospodarske statistike nedvosmisleno ukazuju na činjenicu da je desetak najbrže rastućih gospodarstava

u razdoblju od godine 1960. godine do danas značajno povećalo udjele trgovinske kvote u BDP, a istovremeno je desetak zemalja koje su postigle najslabije rezultate u istome razdoblju pokazalo opadajuće ili stagnirajuće udjele trgovinske kvote u BDP.

Uzimajući u obzir naprijed navedeno, može se ustvrditi da empirijska istraživanja upućuju na valjanost Smithove ideje o pozitivnoj vezi između stupnja otvorenosti gospodarstva i stope gospodarskoga rasta. To je empirijski utvrđena činjenica, ali još uvijek pred istraživačima stoji problem utvrđivanja točnih mehanizama kojima proces bržeg otvaranja gospodarstva i značajnijeg uključivanja u međunarodnu podjelu rada utječe na brži gospodarski rast.

Može se s velikom sigurnošću ustvrditi da empirija potvrđuje tvrdnju, da čak i u kratkom, a posebno u dugom roku, otvorenija gospodarstva, u kojima prevladava izvozno promotivna filozofija, rastu brže nego uvozno supstitutivna gospodarstva. No, i svi ostali parametri ukupne ekonomske politike (fiskalne, monetarne, politike plaća i slično) moraju biti postavljeni tako da teže istome cilju. U suprotnom se može dogoditi da, unatoč brzom otvaranju gospodarstva, uz postojanje neadekvatne potpore iz područja makroekonomske politike i uz promociju općenito učinkovitog pravno-institucionalnog okvira koji pruža sigurnost međunarodnim investitorima, ne dođe do transfera tehnologije. Jedinu učinak u takvome slučaju ostaju izuzetno visoki deficiti bilance plaćanja koji se u jednom srednjoročnom razdoblju pokazuju kao neodrživi. Još su uvijek neugodna podsjećanja na takve pojedine neuspješne epizode pokušaja liberalizacije latinskoameričkih zemalja i pojedinih bivših socijalističkih zemalja. Stoga, u "normalnim" okolnostima, uz podržavajuću ekonomsku politiku, otvorenost nedvojbeno pridonosi transferu tehnologije i rastu izvoza, premda se nikada ne smije smetnuti s uma da otvorenost sama po sebi nije dostatna ako cjelokupna makroekonomska politika ne ide u istome smjeru.

Iz te činjenice ujedno proizlazi i osnovni stav o možebitnim dvojbama o brzini liberalizacije i potrebnoj zaštiti domaće industrije u Republici Hrvatskoj. Liberalizacija, što obuhvatnija i uključivanje u svjetske trgovinske tokove kapitala i roba jest ne samo prijeka potreba za malu zemlju poput Hrvatske, već i proces koji već u kratkome roku, a osobito u dugom, donosi goleme prohibitivne zemlje, i to rastućom proizvodnošću. Pritom valja pripomenuti da liberalizacija sama po sebi ne osigurava željene rezultate ako je ne podupire cjelokupan skup mjera gospodarske politike u užem smislu, a u širem je smislu ipak riječ o angažiranju cjelokupnog raspoloživog tehnološkog i sociokulturnog kapitala društva u naporu da se ubrzaju transfer tehnologije iz inozemstva i proizvodnja znanja kod kuće. Empirija potvrđuje da su u većini slučajeva nekoć tako učestali argumenti zaštite domaće industrije, koji se i danas javljaju u tranzicijskim zemljama zbog problema u procesu restrukturiranja gospodarstava, pogrešan način promišljanja o putu uključivanja u međunarodne tokove roba i kapitala. Pritom naravno, ne valja brkati pojmove zaštite domaće industrije i aktivne industrijske politike koju svaka zemlja vodi na manje ili više eksplicitan način i kojoj je upravo cilj ubrzati transfer svjetskih tehnoloških znanja i ubrzati proizvodnju domaćeg znanja kao preduvjet za uključivanje u međunarodne tokove roba i kapitala.

LITERATURA

1. *Aitken, Brian*: "Measuring Trade Policy Intervention: A Cross-Country Index of Relative Price Dispersion", World Bank Policy Research Working Paper, No. 838, 1992.
2. *Bhagwati, Jagdish*: "Anatomy and consequences of exchange control regimes", Cambridge, MA, Ballinger Publications Cooperation for NBER, 1978.
3. *Balassa, Bela*: "Tariff protection in industrial countries: an evaluation", Journal of Political Economics, 73, (6), 1965., str. 573-594.
4. *Balassa, Bela*: "The Structure of Protection in Developing Countries", Baltimore, John Hopkins University Press, 1971.
5. *Balassa, Bela*: "Development Strategies in Semi-Industrial Economies", London, Oxford University Press, 1982.
6. *Baldwin, R.*: "Measuring Non-tariff Trade Policies", NBER Working Paper, No. 2978, Cambridge, Mass, NBER, 1989.
7. *Barro, Robert*: "Economic Growth in a Cross Section of Countries", Quarterly Journal of Economics, 106, (2), 1991., str. 407-443.
8. *Chenery, H i M. Syrquin*: "Patterns of Development", London, Oxford University Press, 1975.
9. *Chenery, H i M. Syrquin*: "Three Decades of Industrialization", World Bank Economic Review, 2, 1989., str. 145-182.
10. *Choksi, Armeane, M. Michaely i D. Papageorgiou*: "Liberalizing Foreign Trade", London, Oxford University Press, 1991.
11. *Coe, David T. i Elhanan Helpman*: "International R&D Spillovers", European Economic Review, 39, (5), 1995., str. 859-887.
12. *Corden, Werner*: "The Structure of a Tariff System and the Effective Protection", Journal of Political Economy, 74, (3), 1966., str. 221-237.
13. *Corden, Werner*: "The Substitution Problem in the Theory of Effective Protection", Journal of International Economics, 1, (1), 1971., str. 37-57.
14. *Dean Judith, Desai Seema i Riedel James*: "Trade Policy Reform in Developing Countries since 1985: A Review of Evidence", World Bank Discussion Papers, 1994., No. 267.
15. *Dixit, Avinash*: "Tax Policy in Open Economies" u Alan Auerbach i Martin Feldstein, ed.: Handbook of Public Economics, Amsterdam, North-Holland, 1985., str. 313-374.
16. *Dollar, David*: "Outward-oriented Developing Economies Really Do Grow More Rapidly: Evidence from 95 LDCs, 1976-85" Economic Development and Cultural Change, 40, 1992., str. 523-544.
17. *Donges, Müller-Ohlson*: "Außenwirtschaftsstrategien und Industrialisierung in Entwicklungsländern," Kieler Studien, 1978., No. 157.
18. *Easterly, William*: "Good Policy or Good Luck, Country Growth Performance and Temporary Shocks", Journal of Monetary Economics, 32, (3), 1993., str. 459-483.

19. *Edwards, Sebastian*: "Trade Orientation, Distortions and Growth in Developing Countries", *Journal of Development Economics*, 39, 1992., str. 31- 57.
20. *Emery, Robert F.*: "The Relation of Exports and Economic Growth", *Kyklos*, 1967., 20, str. 470-486.
21. *Feder, Gershon*: "On Exports and Economic Growth", *Journal of Development Economics*, 12, 1982., str. 59-73.
22. *Feenstra, R. C.*: "Trade and Uneven Growth", *Journal of Development Economics*, 49, (1), 1996., str. 229-256.
23. *Greenaway, David i David Sapsford*: "What Does Liberalization Do for Exports and Growth?", *Weltwirtschaftliches Archiv*, 130, 1994., str. 152-174.
24. *Grossman, Gene M. i Elhanan Helpman*: "Comparative Advantage and Long-Run Growth", *American Economic Review*, 80, (4), 1990., str. 796-815.
25. *Harrison, Ann*: "Empirical Test of the Infant Industry Argument: Comment", *American Economic Review*, 84, (4), 1994., str. 1090-1096.
26. *Harrison, Ann*: "Openness and Growth: A Time-Series, Cross-Country Analysis for Developing Countries", *Journal of Development Economics*; 48, (2), 1996., str. 419-447.
27. *Helleiner, Gerald K.*: *Trade Policy and Industrialization in Turbulent Times*, Oxford, World Institute for Development Economics-United Nations, University Helsinki i Clarendon Press, 1994.
28. *Helpman, E.*: "Innovation, Imitation, and Intellectual Property Rights", NBER Working Paper, No. 4081, Cambridge, Mass, NBER, 1992.
29. *Krueger, Anne O.*: "Foreign trade regimes", Cambridge, MA, Ballinger for NBER, 1978.
30. *Leamer, Edward*: "Measures of Openness" u Robert. E. Baldwin, ured., *Trade Policy Issues and Empirical Analysis*, Chicago, University of Chicago Press, 1988.
31. *Leamer, Edward*: "Testing Trade Theory", NBER Working Paper, No. 3957, Cambridge, Mass, NBER, 1992.
32. *Levine, Ross i David Renelt*: "A Sensitivity Analysis of Cross-Country Growth Regressions", *American Economic Review*, 82, 1992., str. 942-963.
33. *List, Friedrich*: *Das nationale System der politischen Ökonomie*, Stuttgart und Tübingen, J. G. Cotta'scher Verlag, 1841.
34. *Little, Ian, Tibor Scitovsky i Scott Maurice*: "Industry and Trade in Some Developing Countries", London, Oxford University Press for OECD, 1979.
35. *Mankiw, N. Gregory, David i David N. Weil*: "A Contribution to the Empirics of Economic Growth", *Quarterly Journal of Economics*, 107, (2), 1992., str. 407-437.
36. *Maurer, Reiner*: "Economic Growth and International Trade with Capital Goods - Theories and Empirical Evidence", *Kieler Studien*, 1998., NO. 289.
37. MMF: "IMF World Outlook, Washington", D.C., IMF, 1998.
38. *Poper, Karl R.*: *Logik der Forschung*, Tübingen, 1934., ponovljeno izdanje 1989.
39. *Ram, Rati*: "Exports and Economic Growth in Developing Countries: Evidence from Time-Series and Cross-Section Data", *Economic Development and Cultural Change*, 35, 1987., str. 51-72.

40. *Rivera-Batiz, L. i P. Romer*: "International Trade with Endogenous Technological Change", *European Economic Review*, 35, (4), 1991., str. 971-1001.
41. *Romer, Paul*: "Increasing Returns and Long-Run Growth", *Journal of Political Economy*, 94, 1986., str. 1002-1037.
42. *Rodrik, Dani*: "Trade and Industrial Policy Reform", u J. Behrman i T. N. Srinivasan, ed. *Handbook of Development Economics*, Amsterdam, North-Holland, 1995., str. 2927-2982.
43. *Sachs, Jeffrey i Warner Andrew*: "Natural Resource Abundance and Economic Growth", NBER Working Paper, No. 5398, Cambridge, Mass, NBER, 1995.
44. *Sachs, Jeffrey i Warner Andrew*: "Fundamental Sources of Long-Run Growth", *American Economic Review*; 87, (2), 1997., str. 184-188.
45. *Sheehey, Edmund. J.*: "Export and Growth: A Flawed Framework", *Journal of Development Studies*, 15, 1990., str. 111-116.
46. *Smith, Adam*: *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*, New York, Modern Library, 1776., ponovljeno izdanje 1994.
47. *Summers, R. i A. Heston*: "A New Set of International Comparisons of Real Product and Price Levels Estimates for 130 Countries, 1950-85", *Review of Income and Wealth*, 34, 1988., str. 1-25.

GROWTH, INTERNATIONAL TRADE AND OPENNESS OF ECONOMY

Summary

A survey of empirical results of studies on interdependence of international trade, economic growth rate and openness of economy suggests that in most cases, independently upon used indicators of openness of economy and methodological approach, exists close correlation between economic growth rate and level of openness of economy.

This is empirically established fact, but researchers are still faced with the problem of establishing exact mechanisms by which the process of faster openness of economy and more considerable integrational division of labor influences faster economic growth. Majority of researchers points out the correlation of phenomenon of openness and transfer of technology and knowledge, thus the conclusion is that beneficial effects of openness of economy are received through technology and knowledge transfer, what secures quality improvement of domestic technological structure. That is an usual scenario in "normal" circumstances. But the cases of particular unsuccessful openness in Latin-American countries testify that in certain circumstances, in spite of openness of country and due to economic policy, it does not occur technology and knowledge transfer, but only extremely high balance of payments deficit which soon threatens the whole economic program. In other words the scenario of existence of beneficial effects of fast openness towards world and the use of all beneficions through growing productivity, has real prospects only if all other parameters of economic policy are adjusted in a way that they aspire to realization of the same goal. However contradictions can appear, thus there are always researchers who conclude that fast openness towards the world itself is not sufficiently explored, it is dangerous and similar, and they are trying to find out many arguments which will contribute to infant industry scenario.

It simultaneously follows from this fact the main attitude concerning possible doubts about growth liberalization and necessity of domestic industry protection in the Republic of Croatia. More comprehensive liberalization and integration into world trade capital and goods flows is not only necessity for a small country like Croatia, but also a process which already in a short term, and especially in a long one, brings to country huge profits with growing productivity. It should be repeated that all other parameters of economic policy should not be contradictory, but they must be established in such a way that they lead to realization of this goal. Especially mentioned should be here fiscal policy, monetary policy and wage policy, and entire economic and institutionally legal frame in general, which must aspire to promotion of transparency and efficiency on the whole. Experience confirms that in most cases, the arguments of domestic industry protection which were so frequent in past, and which appear nowadays in transitional countries due to the problem in the restructuring process of economy, are the wrong way of deliberation of the way of integration into international goods and capital trends. Here should not be confused the concepts of protection of domestic industry and active industrial policy which each particular country conducts in a less or more explicit way, just because of alleviation and acceleration of technology and knowledge transfer from abroad, as well as production of the same at home. Perhaps it is not needless to remember the old truth in new environment like the transitional one.